

WIACZESŁAW CHOCHULAK

Narodowy Uniwersytet Odeska Akademia Prawa
Oddział w Czerniowcach (Ukraina)

Metodologiczne aspekty nauki prawa finansowego we współczesnej Ukrainie. Kwestie jej kształtowania i perspektywy rozwoju

Nauka prawa finansowego jest uniwersalnym, pierwotnym czynnikiem w kształtowaniu pomysłów prawnych i politycznych znajdujących swoje wyrażenie w pewnym finansowym akcie normatywno-prawnym. Dynamiczna reforma ustroju gospodarczego i politycznego postradzieckiej Ukrainy, wysoka dynamika powstawania nowych form życia państwowego i publicznego wymagają odpowiedniego wsparcia prawnego, podstawą którego byłaby odpowiadająca współczesnym warunkom naukowa teoria i metodologia.

Należy zauważyć, że metodologia współczesnej nauki prawa finansowego jest tworem bardzo skomplikowanym i wieloaspektowym. Nawet pobieżna analiza naukowej literatury z zakresu finansów i prawa wskazuje na to, że istnieją różne, często przeciwstawne podejścia do interpretacji i wykładni zarówno samego pojęcia istoty metodologii, jak również właściwości, cech i tendencji jej rozwoju w warunkach rozwoju nauki prawa finansowego w ogóle¹. Równolegle w literaturze naukowej prowadzone są dyskusje na temat określenia jego funk-

¹ Г.А. Тосунян, А.Ю. Викулин, А.М. Экмяян, *Банковское право Российской Федерации. Общая часть: Учебник*, под общ. ред. акад. Б.М. Топорнина, М.: Юристъ 1999, s. 140-141.

cji, struktury, poziomów², a także możliwości modyfikacji i transformacji odpowiednio do zmian w istniejących warunkach społecznych i politycznych³. Całość natomiast decyduje o wielopoziomowości badań metodologicznych różniących się między sobą tak na poziomie teoretycznym (stopniem zróżnicowania problematyki metodologicznej od badań samego obiektu), jak również – wg autora – ze względu na uświadomienie podstawowych metod i technik metodologicznych badań prawa finansowego i ustawodawstwa. Prawdopodobnie właśnie dzięki temu można wyjaśnić ogromną różnorodność metod badawczych oraz podejść do poznania zjawisk i procesów finansowo-prawnych stosowanych obecnie w tej dziedzinie prawa. Z jednej strony, sytuacja ta – zdaniem autora – jest zupełnie naturalna. Sprzeczne tendencje w prawnych rozważaniach, paradoksy, które często są w nich zawarte, oraz walka przeciwieństw obrazują funkcjonowanie nauk prawnych, są źródłem ich dynamiki i rozwoju. Jednak oczywista jest również i inna strona zagadnienia: finansowo-prawną naukę kształtuje wiedza usystematyzowana, całościowa, zawierająca współzależne, wzajemnie powiązane, pojęcia odzwierciedlające zarówno zjawiska prawnicze, jak również więzi systemowe finansowo-prawne z rzeczywistością. Tylko dlatego teoretycznie uzasadniony i „konceptyjnie dojrzały” system metod poznania naukowego daje pojęcie o zaawansowanej nauce zajmującej przyzwoite miejsce w systemie nauk prawnych. Konieczne staje się określenie i scharakteryzowanie obiektywnych praw, warunków i funkcji współczesnego rozwoju metodologii nauki prawa finansowego oraz wskazanie podstawowych tendencji takiego rozwoju na Ukrainie.

We współczesnej literaturze przedmiotu zwraca uwagę fakt, że w nauce prawa finansowego Ukrainy, jak również innych państw postradzieckich, nadal dominuje prawny pozytywizm jako rodzaj interpretowania prawa finansowego⁴. To ostatnie zaś, powstałe w okresie przedrewolucyjnym (w 1917 r.) zostało ukształtowane i dookreślone w latach 1920-1993, tj. w okresie funkcjonowania państwowości radzieckiej – stąd też jego zasadnicze podejście opiera się głów-

² Ю.Н. Оборотов, *Традиции и новации в правовом развитии*, Одесса 2001, s. 23-32.

³ И.Л. Честнов, *Правопонимание в эпоху постмодерна*, [w:] *Правоведение* 2002, nr 2, s. 5-6.

⁴ П.С. Пацурківський, *До нової концепції фінансового права*, [w:] *Науковий вісник Чернівецького університету*, Вип. 253, Правознавство. Збірник наук. праць, Чернівці: ЧДУ 2004, s. 7.

nie na formalno-dogmatycznych narzędziach metodologicznych. Kluczowymi problemami zatem, które obecnie próbuje się rozwiązywać, to ustanowienie ram prawnych przedmiotu prawa finansowego, elementów jego systemu oraz ich prawne regulacje.

Ze względu na fakt, iż – historycznie – podejście to powstało na bazie etatystycznego rozumienia prawa, podstawowymi priorytetami badań naukowych w jego granicach były – i nadal pozostają – kluczowe dla stosunków finansowo-prawnych problemy powiązane z działalnością finansową państwa. W tym ujęciu przeprowadzana jest ocena relacji władzy i mienia powiązanych z jednostronną działalnością państwa w zakresie uruchomienia, podziału, dystrybucji i wykorzystania środków finansowych. Taką rzeczywistość oddaje większość podręczników, skryptów oraz źródeł naukowych z zakresu prawa finansowego Ukrainy.

Zmiany jakościowe w życiu gospodarczym i prawnym postsocjalistycznej Ukrainy, a zwłaszcza zrzeczenie się przez państwo monopolu na własność, kształtowanie się oraz stopniowa dominacja prywatnego sektora rynkowego gospodarki, znaczący wzrost udziału podatków jako źródła tworzenia budżetów, akceptacja dla konstytucyjnych zasad zabezpieczenia przez państwo praw oraz interesów obywatela jako najwyższej wartości społecznej oraz wiele innych „ustawowych przeobrażeń” państwa będących konsekwencją społeczno-gospodarczych zmian Ukrainy przełomu wieków XX i XXI, wymagają od rodzimej nauki prawa finansowego poważnej rewizji w istniejącym pozytywnym podejściu. Jednocześnie należy podkreślić, że ten swoisty postulat uświadamiają sobie zarówno przeciwnicy, jak i zwolennicy tego podejścia. Ilustracją przedstawionych wyżej trendów i działań są liczne przykłady współczesnej ukraińskiej literatury finansowo-prawnej, zajmującej się „wyjaśnieniem takiego ujęcia działalności finansowej państwa”⁵.

Zagadnienia przedmiotu oraz systemu prawa finansowego są tematem gorących dyskusji praktycznie wszystkich międzynarodowych konferencji naukowych zorganizowanych ostatnio na Ukrainie. Rozwiązanie problemu przez współczesnych badaczy opiera się głównie na zrozumieniu istoty prawnej stosunków finansowych. Dla przykładu, badacz rosyjski D.W. Winnicki, wyróżniając istotne zmiany przedmiotu oraz systemu prawa finansowego, stwierdza,

⁵ О.А. Ногина, Н.А. Шевелева, *Научная конференция „Финансовое право на рубеже веков”*, [w:] *Правоведение* 2002, nr 5, s. 4.

że zmiany w strukturze stosunków, będących przedmiotem regulacji prawnej, prowadzą do transformacji systemu prawa finansowego. Na podstawie takiego wniosku autor proponuje rozpatrywać prawo finansowe jako złożoną dziedzinę, spójność której zapewniana jest przez szczególne czynniki uwarunkowane przez potrzebę koordynacji środków prawnych, stosowanych dla osiągnięcia celów poszczególnych zadań przekazanych sektorom i instytucjom wchodzącym w ich skład⁶.

Wobec wspomnianego stwierdzenia, należy przytoczyć kolejne wnioski. Z jednej strony próba zbadania formy prawnej, jako pewnego specyficznego systemu środków prawnych, łączącego się w niektórych obszarach regulacji prawnej w specyficzne mechanizmy i systemy skutecznie rozwiązujące zadania społeczno-gospodarcze, prawne, polityczne i inne, wydaje się dla nas konstruktywna. Takie stanowisko jest znane we współczesnej nauce prawa i zostało odzwierciedlone w podejściu instrumentalistycznym. Jak pokazał czas, okazało się ono skuteczne, ponieważ charakteryzuje pojęcia i kategorie oznaczające przede wszystkim funkcjonalną, pragmatyczną stronę rzeczywistości prawnej⁷. Z innej zaś strony, wniosek o kompletności prawa finansowego wyprowadzany jest – jak wynika z przytoczonych przez autora argumentów – nie na podstawie różnic w naturze prawnej stosunków będących przedmiotem regulacji finansowo-prawnych, a na podstawie ujawnionych różnic w środkach prawnych, które są realizowane w procesie tej regulacji prawnej.

W przeciwieństwie do poglądów wyrażonych w nauce na temat zawężania przedmiotu prawa finansowego, jako efektu zmian społeczno-gospodarczych i prawnych, znana ukraińska badaczka profesor A.A. Neczaj twierdzi, że w wyniku tych zmian zakres przedmiotu prawa finansowego został znacznie rozszerzony. Twierdzenie uzasadniane jest tym, że odmienne warunki społeczno-gospodarcze doprowadziły do pojawienia się nowego ogniwa finansów publicznych, mianowicie, finansów publicznych o charakterze społecznym (socjalnym)⁸. Takie rozumienie przedmiotu prawa finansowego opiera się na

⁶ Д.В. Винницкий, *Российское налоговое право: Проблемы теории и практики*, СПб.: Изд-во „Юридический центр Пресс” 2003, s. 85.

⁷ С.С. Алексеев, *Теория права*, М. 1995, s. 218; А.В. Малько, *Правовые средства: вопросы теории и практики*, [w:] Журнал российского права 1998, nr 8, s. 67.

⁸ А.А. Нечай, *Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: Монографія*, Чернівці: „Рута” 2004, s. 65.

uświadomieniu dialektyki prawa finansowego i finansów publicznych. Wyodrębnienie w prawie finansowym finansów publicznych jako jego podstawy, przyjęcie ich priorytetowej roli, która była i wciąż pozostaje jednym z kluczowych w pozytywizmie prawnym prawa finansowego.

Proponowane odrzucenie absolutnej roli i miejsca państwa w stosunkach finansowo-prawnych, próba określenia wspomnianych wyżej tendencji jako wyrazu praw naturalnych oraz uzasadnionych interesów pierwotnych posiadaczy w trakcie kształtowania funduszy publicznych, znalazły swoje odzwierciedlenie w uzasadnieniu potrzeby wypracowania nowej doktryny finansowo-prawnej, odpowiadającej potrzebom i priorytetom państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego. Takie doktrynalne podejście umożliwia najbardziej kompletne i wszechstronne zbadanie zjawiska finansowo-prawnego oraz instytucji w ich relacjach z podstawowymi zasadami środowiska społecznego.

Badając kwestię metodologii nauki prawa finansowego, wychodzimy z założenia, iż nie jest ona zasadniczo różna i odizolowana od metodologii nauk prawnych w ogóle. Jako rodzaj nauki prawnej podporządkowuje się zasadom ogólnym rozwoju naukowej wiedzy metodologicznej i w całości odpowiada strukturze oraz poziomom metodologicznej analizy prawnej. Ze względu na specyfikę obiektu, przedmiotu i funkcji poznania finansowo-prawnego nie pozbawia to jej charakterystycznych cech. Obecny stan i rozwój metodologii nauki finansowo-prawnej na Ukrainie wynika z następujących okoliczności: 1) potrzeby i oczekiwań praktyki społecznej; 2) modyfikacji obiektu i przedmiotu nauki prawa finansowego – odpowiednio do rzeczywistości finansowo-prawnej i jej specyficznych zasad; 3) poprawy własnego „arsenału” metodologicznego. Zatrzymajmy się krótko na przywołanych tezach.

Jak się często wspomina i uzasadnia w literaturze prawniczej, praktyka prawnicza to źródło poznania, jeden z podstawowych warunków istnienia nauki prawniczej w ogóle, a w szczególności nauki prawa finansowego⁹. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na inny, nie mniej ważny aspekt. Bezpośrednie studia materiału normatywnego, praktyki legislacyjnej i działalności egzekucyjnej prowadzone są w postaci kompleksowego badania z uwzględnieniem obiektywnie istniejącej sytuacji społeczno-politycznej. Praktyka prawnicza jest najbardziej obiektywnym kryterium oceny wiarygodności teorii prawa finansowe-

⁹ Д.А. Керимов, *Философские основания политико-правовых исследований*, М. 1986, s. 24; И.Х. Озеров, *О приемах изучения финансовой науки*, [w:] Русская мысль 1903, Вып. IV, s. 17.

go, a także stałym jej odbiorcą. Autor podkreśla, iż badania materii finansowo-prawnej muszą być prowadzone w oparciu o ogólną zasadę metodologiczną jedności działania teoretycznego i przedmiotowo-praktycznego. Działalność poznawcza i analityczna – w istocie rzeczy teoretyczna – dla naukowca-badacza prawa finansowego zawsze ma na celu podwyższenie poziomu efektywności tej ostatniej. Odzwierciedlając działalność praktyczną, to wiedza teoretyczna jest jednocześnie jej częścią, rozwijając ją i zmieniając.

Jednakże, określając praktykę prawniczą i czyniąc ją przedmiotem badań naukowych, a jednocześnie odbiorcą opracowań naukowo-teoretycznych, należy zauważyć, że nauka finansowo-prawna nie może sprowadzać się tylko i wyłącznie do postrzegania oraz komentowania rzeczywistości finansowo-prawnej. W takim przypadku nieuniknione jest podążanie przez doktrynę naukową za permanentnie zmieniającymi się realiami, orientacja na postrzeganie ich jako danego, niepodlegającego krytycznej analizie, a tym bardziej – udoskonaleniu¹⁰.

Analizując związek prawa z praktyką, badając w tym kontekście współdziałanie doktryny finansowo-prawnej i ustawodawstwa finansowego, autor uważa, że oczywistością jest uniwersalność naukowych opracowań w zakresie pomysłów politycznych i prawnych, które są podstawą koncepcji władczego aktu państwa. Dlatego zgadza się z opinią badaczki rosyjskiej J.A. Krochinej, że doktryna prawa finansowego kompensuje lakoniczność postulatów normatywnych, zapewniając ich kompletność teoretyczną oraz określenie prawne, ujawniając treść normatywną kategorii finansowo-prawnych¹¹.

Drugim określonym warunkiem, mającym wpływ na stan metodologii nauki prawa finansowego, jest proces modyfikacji obiektu i przedmiotu nauki. Nie wchodząc w szczegóły dotyczące identyfikacji i charakterystyki istoty podmiotu i przedmiotu nauki prawa finansowego (problem jest obecnie niezwykle aktualny pod względem metodologii i wymaga odrębnej uwagi oraz szczegółowej analizy), autor jednak pragnie omówić niektóre z jej aspektów. Po pierwsze, określając przedmiot nauki prawa finansowego jako rzeczywistości

¹⁰ С.В. Запольский, *О предмете финансового права*, [w:] Правоведение 2002, nr 5, s. 26.

¹¹ Ю.А. Крохина, *Доктрина как фактор оптимизации финансового законодательства*, [w:] *Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства*: Вып. 1. (Сборник научных докладов и сообщений за материалами международной научной конференции 22-24 сентября 2003 года), Черновцы: „Рута” 2003, s. 41-43.

finansowej i prawnej (lub jej część) uznajemy go obiektywnym zjawiskiem. Jednakże przedmiot nauki prawa finansowego zawiera również element subiektywny, ponieważ rzeczywistość obiektywna powstaje wobec dorobku ludzkiej wiedzy nie jako sama w sobie, a w postaci praktycznej działalności człowieka¹². Jak słusznie zauważył jeden z klasyków nauki o finansach końca XIX w. I.Ch. Ozierow, rzeczywistość finansowo-prawna, będąc obiektywnie skoordynowaną strukturą, nie jest czymś wynikającym z samej siebie lub czymś harmonijnie zbudowanym we wszystkich swoich częściach. Jest to produkt wielu osób pracujących w różnych czasach i w różnych kierunkach¹³.

Po drugie, rzeczywistość finansowo-prawna jako zjawisko obiektywne, także nie jest pozbawiona czynnika subiektywnego ze względu na to, iż rozwój regulacji prawnych powiązany jest z zaakceptowaniem przez organy władzy państwowej aktów normatywno-prawnych i decyzji politycznych. Dlatego w tworzeniu pewnych mechanizmów prawnych, istniejących obecnie w ustawodawstwie finansowym, nieodłącznym czynnikiem jest element subiektywny, który jak słusznie zauważyła M.W. Karasiowa, jest wynikiem starcia politycznego, a następnie również kompromisu władzy ustawodawczej i wykonawczej, mającego wpływ na powstanie, funkcjonowanie i ustanie stosunków finansowo-prawnych¹⁴.

Co do przedmiotu nauki prawa finansowego należy pamiętać, że jest pośrednim obiektem badań naukowych. Właśnie takie rozumienie umożliwia konsekwentne przestrzeganie podstawowej zasady, że dla ustalenia statusu dyscyplinarnego odpowiedniej nauki podstawowym kryterium pozostaje obiekt poznania¹⁵. Innymi słowy, należy stwierdzić, że identyfikacja nauki prawa finan-

¹² В.Г. Графский, *Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект*, [w:] Правоведение 2000, nr 2, s. 64.

¹³ В.В. Гриценко, *Гражданин как субъект налогового права в Российской Федерации*, Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета 1997, s. 18.

¹⁴ М.В. Карасева, *Политическая обусловленность финансово-правового регулирования*, [w:] *Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства*: Вып. 1. (Сборник научных докладов и сообщений за материалами международной научной конференции 22-24 сентября 2003 года), Черновцы: „Рута” 2003, s. 32.

¹⁵ П.С. Пацурківський, *Співвідношення змісту категорій „об’єкт науки фінансового права” та „предмет науки фінансового права”*, Науковий вісник Чернівецького університету, Вип. 187, Правознавство. Збірник наук. праць, Чернівці: ЧДУ 2003, s. 6-7.

sowego uzasadniona jest obiektywnie istniejącą jakościową specyfiką jej przedmiotu. Jednocześnie przedmiot nauki prawa finansowego cechuje również obecność nieodłącznego elementu subiektywnego. Chodzi o rozumienie podmiotu badającego przedmiot nauki prawa finansowego, o ewolucję tego rozumienia powiązaną zarówno z czynnikami obiektywnymi, jak również z subiektywnymi.

Na ogół czynnikiem, który bezpośrednio określa stan metodologii nauki prawa finansowego jest rozwój i doskonalenie jej własnego arsenału metodologicznego. Transformacja metodologii nauki finansowo-prawnej odbywa się na tym samym biegunie ewolucji metodologii wiedzy prawnej i społecznej. Autor przyłącza się do popularnego w literaturze prawniczej stanowiska, że proces transformacji metodologii prawa cechują własne właściwości, z których należy wyodrębnić te zasadnicze, tzn. a) poszukiwanie obiektywnych podstaw do wyjaśnienia społecznej rzeczywistości; b) koncentracja metod poznania na subiektywnej, „ludzkiej” płaszczyźnie stosunków społecznych; c) kształtowanie przekonania, że różne środki badawcze muszą się uzupełniać, a nie wzajemnie się wykluczać.

Uwzględniając powyższe właściwości, a także analizując literaturę poświęconą analizie metodologicznej nauki prawa finansowego, możemy wyodrębnić podstawowe tendencje rozwoju metodologii nauki finansowo-prawnej współczesnej Ukrainy:

1. Przejście od obiektywizacji interpretacji relacji stosunków finansowo-prawnych do koncentracji uwagi na podmiocie tych stosunków (jego interesów oraz rzeczywistej zdolności do ich realizacji). Ta tendencja, która w nauce prawnej otrzymała nazwę „antropologizacja”¹⁶ polega na tym, że to człowiek uznawany jest centralnym obiektem badań naukowych, a jego właściwości naturalne, jak również zasady określające jego podstawy państwowo-prawną są podstawowym elementem przedmiotu nauki prawa finansowego. S.W. Zapolski, zwracając uwagę na szerokie możliwości prawne przedsiębiorstw i osób fizycznych w zakresie ochrony ich praw majątkowych w dziedzinie finansów publicznych oraz kształtowanie stosunków finansowo-prawnych na „reprezenta-

¹⁶ А.И. Ковлер, *Антропология права: Учебник для вузов*, М. 2002, s. 6; Ю.Н. Оборотов, *Традиции и новации в правовом развитии*, Одесса 2001, s. 23; П.М. Рабінович, *Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи*, Вісник академії правових наук України 2002, nr 4, s. 6-8.

cyjno-обов'язуючій” підставі правовій, пропонує впровадити до застосування через науку права фінансового таку категорію як суб'єктивне право фінансове¹⁷. О потребі концентрації уваги через науку права фінансового на суб'єктивним аспекті стосунків фінансово-правних свідчать також тенденції збільшення кількості праць наукових присвячених дослідженню статусу правового людини-громадянина як суб'єкта стосунків фінансово-правних¹⁸.

Імпульсом до інтенсифікації досліджень наукових в цьому напрямку стало включення в конституції України засади пріоритету прав і свобод людини як найвищої цінності суспільної¹⁹. Ця встановлена, на найвищому рівні законодавчому України, визнана норма заснована на ліберально-індивідуалістичному розумінні права, основою якої є визнання самостійності як суб'єкта дій і актів стану. Ліберально-індивідуалістичне розуміння права, як певного типу його розуміння, є домінуючим не тільки в державах з розвинутою демократією чи основою для держав прагнучих до такого рівня самоорганізації суспільства. Це є реальність правова як певний постулат, який є включений і захищений через закони правові і цю ранг конституційний. Включення на найвищому рівні правовому в ієрархії джерел права держави, в наслідок визначає також нові стандарти в подальшому розвитку науки права в загальному, а в спеціальності науки права фінансового.

2. Відхилення жорстких, детерміністичних моделей у дослідженні і інтерпретації засад реальності фінансово-правної. Така „деформалізація” методології науки права фінансового полягає в тому, що рамки якісні досліджуваних явищ, які є предметом досліджень фінансово-правних, стають ха-

¹⁷ С.В. Запольский, *О предмете финансового права*, [w:] Правоведение 2002, № 5, с. 27.

¹⁸ Д.В. Винницький, *Суб'єкти податкового права*, М.: Норма 2000, с. 192; Р.О. Гаврилюк, *Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб*, Чернівці: „Рута” 2002, с. 392; В.В. Гриценко, *Громадянин як суб'єкт податкового права в Російській Федерації*, Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета 1997, с. 108; С.Г. Пепеляев, *Громадянин як суб'єкт фінансово-правових стосунків. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук*, М. 1991, с. 24; О.В. Щербанюк, *Громадянин як суб'єкт податкових правовідносин*, Чернівці: „Рута” 2000, с. 280.

¹⁹ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [w:] Закони України. Офіційне видання, Т. 10, К.: АТ „Книга” 1997.

rakterystyczną dla nich klarowność i pewność. W wyniku tego, stosunki finansowo-prawne rozpatrywane są jako przedmiot poznania finansowo-prawnego w ich bezpośrednim związku z podstawami fundamentalnymi, stałymi zjawiskami społecznymi. Zdaniem autora, taki proces jest nieprzypadkowy i uzasadniony jest potrzebami zapewnienia zwiększonej dynamiki, mobilności instytucji państwowych i prawnych, ich zdolności do szybkiego reagowania na współcześnie zachodzące społeczne zmiany.

3. W kierunku pluralizmu metodologicznego. Tendencja ta powiązana jest ze stosowaniem metod ogólnonaukowych, zdolnych do syntezy zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych elementów rzeczywistości finansowo-prawnej. Podstawowymi metodami badań stosowanymi przez naukę prawa finansowego są: formalno-dogmatyczna, porównawczo-prawna, historyczno-prawna, socjologiczna, strukturalno-funkcjonalna i inne.

Dzięki stosowaniu metody formalno-dogmatycznej odbywa się interpretacja i klasyfikacja zespołu norm finansowo-prawnych, ich odzwierciedlenie w aktach normatywno-prawnych oraz realizacja w praktyce prawa. Jak podkreśla profesor K.S. Bielski, za pomocą metody formalno-dogmatycznej norma prawa finansowego badana jest w trzech aspektach: a) jak została sformułowana w ustawie; b) czy w takiej postaci można ją stosować w praktyce; c) jak powinno się ją udoskonalić²⁰.

Metoda porównawczo-prawna umożliwia ujawnienie cech istoty zjawisk finansowo-prawnych w różnych systemach prawnych, jest sposobem przeniesienia i skutecznego wprowadzania korzystnych rozwiązań funkcjonujących w analogicznych modelach zagranicznych regulacji finansowo-prawnej w praktyce krajowej.

Metoda historyczno-prawna umożliwia ujawnienie tendencji powstania i rozwoju różnych procesów finansowo-prawnych oraz ich regulacji prawnej. Istniejące problemy współczesnego prawa finansowego mogą być rozwiązane tylko z uwzględnieniem doświadczenia zdobytego w przeszłości, z analizą postulatów i wniosków sformułowanych przez naukę finansowo-prawną na poprzednich etapach jej kształtowania.

Metoda socjologiczna w nauce prawa finansowego wskazuje na jej wzajemne powiązania i współzależność z praktyką prawa. Jak zauważył jeden z badaczy nauki finansowo-prawnej końca XIX i początku XX w. I.Ch. Ozierow,

²⁰ К.С. Бельский, *Финансовое право*, М.: Юрист 1994, s. 20.

nauka prawa finansowego powinna badać obiektywne społeczne współzależności tego lub innego zjawiska w prawie finansowym, analizować przyczyny jego istnienia, a nie po prostu odzwierciedlać istniejące *status quo*²¹.

Metoda strukturalno-funkcjonalna poznania naukowego w nauce prawa finansowego jest połączeniem podejść logicznych oraz środków badania struktury pewnego zjawiska poprzez cechy relacji systemowych, interakcji oraz funkcjonowania elementów tej struktury. Metoda ta jest powszechnie stosowana w nauce finansowo-prawnej, ponieważ umożliwia wyraźną strukturyzację wiedzy na temat prawa finansowego jako systemu odpowiednich norm oraz instytucji prawnych.

Tak więc można stwierdzić, że przedmiot, cel oraz metody badania uzasadniają treść wiedzy, są podstawą nauki prawa finansowego oraz systematyzują tę wiedzę. System nauki prawa finansowego polega na jej strukturze, która jest jej formą wewnętrzną oraz charakteryzuje się stabilnością wzajemnych powiązań elementów tego systemu.

Takie „syntetyczne” lub „całościowe” podejście do nauki prawa również nie *novum*. Pierwsze pomysły na temat jego wykorzystania pojawiły się jeszcze na początku XX w.²² i były dalej rozwijane w zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej nauce prawniczej²³.

Jeden z założycieli prawa całościowego w zachodniej nauce prawniczej J. Hall zauważył, że właśnie integracja metod naukowych może stać się „mostem przez przepaść” między dogmatem prawnym a socjologią prawniczą²⁴. Zgadza się również z nim angielski naukowiec D. Walker, który z kolei zauważa, że „...we współczesnej nauce prawa rośnie przekonanie, że wszelkie podejście do myśli prawniczej ma pewien wkład w zrozumienie prawa [...] i jako system reguł, i jako zespół czynników mających rzeczywisty wpływ na środowisko społeczne”²⁵. Argumentację na rzecz prawa całościowego znajdujemy również u innych przedstawicieli zachodniej nauki prawniczej²⁶.

²¹ И.Х. Озеров, *О приемах изучения финансовой науки*, [w:] Русская мысль 1903, Вып. IV, s. 17.

²² А.С. Яценко, *Синтетическая точка зрения в юридических теориях*, [w:] Журнал Министерства Юстиции, СПб. 1912 (январь).

²³ J. Hall, *Integrative Jurisprudence*, [w:] *Studies in Jurisprudence and Criminal Theory*, New York, 1958, s. 37-47; R. Plant, *Modern Political Thought*, Oxford (UK); Cambridge (USA), 1992, s. 416.

²⁴ J. Hall, *Integrative Jurisprudence...*, *op. cit.*, s. 35.

²⁵ D.M. Walker, *The Oxford Companion to Law*, Oxford: Clarendon Press

Ostatnio idea zastosowania podejścia całościowego jest bardzo rozpowszechniona w Rosji. Mianowicie, zdaniem E.O. Gansowej, kontrast przeciwstawnych metod skierowanych na ten przedmiot badań uczynił je wzajemnie uzupełniającymi się, orientuje badacza na wszechstronne wyjaśnienie przedmiotu badań, a więc pozwala uniknąć jednostronnego zdania na problem²⁷. Inny rosyjski uczony – O.I. Diemidow, wyszczególnia pozytywne trendy pluralizmu metodologicznego: 1) poszerzenie koła racjonalności, jego wyjście poza granice metod analitycznych; 2) pojęcie metodologii jako sposobu na połączenie – syntezę metod i ich interpretacji; 3) uznanie możliwości zastosowania różnych metod dla optymalizacji wyników poznania²⁸.

W ukraińskiej literaturze prawniczej potrzebę stosowania podejścia całościowego, jako podstawy metodologicznej poznania, broni P.S. Pacurkiwski. Jego zdaniem, staje się coraz bardziej oczywiste, że ani podejście specjalnie-prawnicze, które podkreśla normatywną istotę prawa, ani socjologiczne, umożliwiające rozpatrywanie prawa w kontekście realiów społecznych, nie mogą pretendować do roli metodologii ogólnej prawoznawstwa. Idea podejścia całościowego opiera się na uwzględnieniu braków, natomiast jednostronność wyjaśnienia prawa z punktu widzenia tylko jednej z metod – albo socjologicznej, albo specjalnie-prawniczej, zmierza do absolutyzacji możliwości jednej z nich kosztem pomniejszania możliwości innej²⁹. Takiego samego zdania są niektórzy inni ukraińscy naukowcy³⁰.

Analizując poziom zaawansowania pojęciowo-kategorialnego nauki prawa finansowego, stan jej metodologii, autor w pełni zgadza się z twierdzeniem A.I. Diemidowa, W.G. Grafskiego, P.S. Pacurkiwskiego o potrzebie stosowania integracyjnego podejścia naukowego. Autor jednocześnie chce zwrócić uwagę

1980, s. 716.

²⁶ T. Ball, *Reappraising Political Theory*, [w:] *Revisionist Studies in the History of Political Thought*, Oxford 1995, s. 290; R. Plant, *Modern Political Thought*, Oxford (UK); Cambridge (USA) 1992, s. 245-254; Г. Бергман Дж., *Вера и закон: применение права и религии*, Москва 1999, s. 340.

²⁷ Э.А. Гансова, *Регулятивно-управленческая функция социальной теории*. Автореферат дис... доктора философских наук, Киев 1991, s. 27.

²⁸ А.И. Демидов, *О методологической ситуации в правоведении*, [w:] *Правоведение* 2001, nr 2, s. 18.

²⁹ П.С. Пацурківський, *Сучасні проблеми правопізнання. Навчальний посібник*, Чернівці: „Рута” 2001, s. 256.

³⁰ А.А. Козловський, *Право як пізнання. Вступ до гносеології права*, Чернівці: „Рута” 1999, s. 29.

na pozytywne aspekty: 1) podejście całościowe nie wyklucza stosowania tej lub innej metody poznania naukowego, wręcz przeciwnie, uznaje możliwość stosowania różnych metod dla osiągnięcia głównego celu – optymalizacji działalności poznawczej; 2) charakteryzuje się, z jednej strony, wewnętrzną logiczną strukturyzacją, zgodnością z normami leksykalnymi i gramatycznymi, z innej zaś strony – obecnością tych wewnętrznych elementów zwiększających efektywność jej praktycznej realizacji; 3) jego ideą przewodnią jest badanie zjawisk i procesów jako systemu zintegrowanego we własnym wzajemnym związku i wzajemnej zależności.

Podsumowując można zauważyć, że obecny stan i rozwój nauki prawa finansowego na Ukrainie wynika głównie z potrzeby obiektywnego poznania naukowego i odzwierciedlenia realiów finansowo-prawnych, co z kolei mogłoby być substancjalne dla koncepcji państwa prawa. Obecne badania naukowe w dziedzinie prawa finansowego cechuje stosowanie całego zespołu metod ogólnonaukowych, a zwłaszcza prawniczych. Takie dążenie do syntezy podejść metodologicznych, zrozumienie metodologii jako koncepcyjnej jedności szeregu składników wydaje się dla nas być konstruktywnym procesem, który całkiem odpowiada aktualnym tendencjom rozwoju nauki prawa finansowego jako wewnętrznie zróżnicowanej, wyraźnie systematyzowanej dziedziny nauki prawniczej.

Kształtowanie się współczesnej nauki prawa finansowego Ukrainy jest procesem naturalnym i ewolucyjnym. Uzasadnionym – z jednej strony – wpływem obiektywnych czynników zewnętrznych, wśród których są stałe dynamiczne potrzeby i wymagania rzeczywistości społecznej, rozwój systemu prawnego, potrzeba poprawy działalności wobec dystrybucji, redystrybucji i stosowania ogólnego dochodu społecznego, mianowicie w postaci finansów publicznych. Z innej zaś strony, proces ten jest spowodowany przez czynniki wewnętrzne, występujące w nauce prawa finansowego, takie jak pluralizm teoretyczno-metodologiczny, transformacja arsenału metodologicznego i inne. Priorytety rozwoju nauki prawa finansowego Ukrainy są już zdiagnozowane i współcześnie są w trakcie dookreślenia, ale przede wszystkim jest to rzeczywistość społeczno-prawna wynikająca z pilnej potrzeby odpowiedniego odzwierciedlenia przedmiotu i systemu prawa finansowego.

Science of financial law in contemporary Ukraine. Its development and perspectives

Summary

The article analyses contemporary tendencies in the development of the science of financial law in Ukraine, arguing that legal positivism as a way of understanding law still remains the fundamental methodological approach both there and in other post-communist countries. At the same time the transformation of economic reality and legal practice in the post-communist Ukraine requires a revision of the positivist approach. The current stage in the development of the methodology of the science of financial law is a consequence of the following premises: 1) needs and requirements of social practices; 2) modification of the object and subject of the science of financial law as necessitated by the financial and legal reality and its specific principles; 3) improvement in its own methodology. Priorities in the development of the contemporary science of financial law in Ukraine are primarily defined by the financial and legal reality resulting from an urgent need to reflect the object and system of financial law.

Das Studium des Finanzrechts in der gegenwärtigen Ukraine. Fragen der Gestaltung und Perspektiven der Entwicklung

Zusammenfassung

In dem Artikel wurden die gegenwärtigen Entwicklungstendenzen des Finanzrechtstudiums in der Ukraine durchgeführt. Es wurde festgestellt, dass der juristische Positivismus als eine Verstehensweise des Rechts, immer weiter die hauptsächlich methodologische Erfassung des Finanzrechtstudiums in der Ukraine, wie auch in den sonstigen nachsozialistischen Staaten, darstellt. Gleichzeitig bedingen die wegen ihres Inhalts wesentlichen Umwandlungen des wirtschaftlichen und rechtlichen Lebens der nachsozialistischen Ukraine die Revision einer Reihe der im Rahmen der positivistischen Erfassung bestehenden Postulate. Der aktuelle Stand und die Entwicklung der Methodologie der finanziell-rechtlichen Lehre ergibt sich aus folgenden Umständen: 1) aus den Bedürfnissen und Anforderungen der sozialen Praxis; 2) aus der Modifikation des Objektes und Gegenstandes des Finanzrechtstudiums – entsprechend zu der finanzrechtlichen Wirklichkeit und ihren spezifischen Grundsätzen; 3) aus der Verbesserung des

eigenen methodologischen Arsenal. Die Prioritäten der gegenwärtigen Entwicklung des Finanzrechtstudiums in der Ukraine sind klar bestimmt und das ist vor allem die sozialrechtliche Wirklichkeit, die sich aus dem dringenden Bedürfnis ergibt, den Gegenstand und das System des Finanzrechtes entsprechend zu widerspiegeln.

